

9. Лэнгле А. Person. Экзистенциально-аналитическая теория личности / А. Лэнгле. – М.: Генезис, 2009. – 159 с.
10. Мэй Р. Открытие Бытия / Р. Мэй. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2004. – 250 с.
11. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1997. – 191 с.

References

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni / K.A. Abul'hanova-Slavskaja. – М.: Nauka, 1991. – 247 s.
2. Ahmerov R.A. Zhiznennye programmy lichnosti / R.A. Ahmerov // Nauka i praktika. Dialogi novogo veka: Materialy mezhdunar. nauchno-prakticheskoy konferencii. Chast' 1. – Nab. Chelny: Izd-vo Kamskogo gos. politehnich. in-ta, 2003. – 3-4 s.
3. Vasiljuk F.E. Psihologija perezhivaniya / F.E. Vasiljuk. – М.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1984. – 250 s.
4. Klochko V.E. Samorealizacija lichnosti: sistemnyj vzgljad / V.E. Klochko, Je.V. Galazhinskij. – Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 2005. – 137 s.
5. Korzhova E.Ju. Tipologija zhiznennyh orientacij na osnove sub"ektnogo pohoda k lichnosti / E.Ju. Korzhova // Psihologija cheloveka v sovremennom mire: materialy Vserossijskoj jubilejnoj nauchnoj konferencii, posvjashhennoj 120-letiju so dnja rozhdenija S.L. Rubinshtejna, 15-16 oktjabrja 2009 g. – М.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2009. – Т.1. – 184-190 s.
6. Kronik A.A. Kauzometrija: Metody samopoznanija, psihodiagnostiki i psihoterapii v psihologii zhiznennogo puti / R.A. Ahmerov, A.A. Kronik. – М.: Smysl, 2003. – 284 s.
7. Leont'ev A.N. Obraz mira / A.N. Leont'ev / Izbrannye psihologicheskie proizvedenija: V 2-h t. Т.ІІ. – М.: Pedagogika, 1983. – 251 – 262 s.
8. Leont'ev D.A. K tipologii zhiznennyh mirov / D.A. Leont'ev // 2 Vserossijskaja nauchno-prakticheskaja konferencija po jekzistencial'noj psihologii: materialy soobshhenij / pod. red. D.A. Leont'eva. – М.: Smysl, 2004, 114-116 s.
9. Ljengle A. Person. Jekzistencial'no-analiticheskaja teorija lichnosti / A. Ljengle. – М.: Genezis, 2009. – 159 s.
10. Mjej R. Otkrytie Bytija / R. Mjej. – М.: Institut Obshegumanitarnyh Issledovanij, 2004. – 250 s.
11. Rubinshtejn S. L. Chelovek i mir / S.L. Rubinshtejn. – М.: Nauka, 1997. – 191 s.

Резюме. Стаття посвящена теоретическому исследованию психологических особенностей формирования образа мира в контексте проблемы самореализации человека и его мировосприятия, проанализированы особенности фундаментальных экзистенциальных мотиваций, жизненных стратегий, жизненных ситуаций, жизненной позиции, жизненных программ, жизненного мира личности, принципы саморегуляции мотивации к миру.

Ключевые слова: образ мира, экзистенциальная мотивация, праинтенциональность, субъектное развитие, жизненный мир, жизненная стратегия, жизненная программа, жизненная ситуация, жизненная позиция, принципы мотивации к миру.

Summary. This article provides a theoretical study of psychological peculiarities of the image of the world forming from the perspective of personality self-fulfillment and his/her worldview, peculiarities of basic existential motivations, life strategies, life situations, life programs, personality life-world, principles of self-regulation of motivation to the world.

Key words: image of the world, existential motivation, great intentionality, subjective development, life-world, life strategy, life program, life situation, life position, principles of motivation to the world.

УДК 159.937.22:[159.9:331.54]

І.А. ДРУЖИНИНА

ЕМПАТИЯ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті аналізуються підходи до вивчення феномену емпатії, розкривається місце емпатії серед професійно важливих якостей психологів, обґрунтовується важливість розвитку емпатії у процесі професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців у галузі психології.

Ключові слова: емпатія, професійно важливі якості, майбутні психологи.

Постановка проблеми. Останнім часом у психологічній науці спостерігається посилення уваги до методологічних, теоретичних, прикладних проблем, пов'язаних з підготовкою практичних психологів. Причиною цього інтересу є дефіцит теоретико-експериментальних розробок, присвячених вдосконаленню практичного навчання студентів-психологів, яке б орієнтувалось на формування професійних якостей, важливих для роботи в різних закладах та з різними категоріями клієнтів.

На сьогоднішній день навчальні плани психолого-педагогічної галузі знань більше зорієнтовані на розвиток інтелектуально-комунікативних умінь студентів, тобто засвоєння наукових теорій та концепцій розвитку, формування здатності будувати конструктивні міжособистісні взаємини тощо. Поза належною увагою залишається проблема особливостей та механізмів формування професійно важливих якостей, специфічних та

необхідних саме для професії психолога. Серед них поряд з соціально-перцептивними якостями, мотивами професійної діяльності, дослідники виокремлюють відповідні якості особистості майбутнього фахівця, провідне місце серед яких належить емпатії.

Мета статті – розглянути основні підходи до вивчення та розуміння емпатії як однієї з важливих професійних якостей майбутніх фахівців у сфері психології.

Результати теоретичного дослідження. У вітчизняній психології проблематика формування професійно важливих якостей майбутніх психологів висвітлена у працях М.Амінова, О.Бондаренка, М.Боришевського, С.Васьківської, Ж.Вірної, Л.Долинської, Ю.Долінської, Н.Коломінського, І.Мартинюк, М.Молоканова, Л.Орбан-Лембрик, В.Панка, Н.Пов'якель, Н.Пророк, В.Семиченко, Л.Терлецької, Л.Уманець, В.Федорчука, Н.Чепелевої та ін.

Здебільшого дослідники визначають професійно важливі якості як внутрішні психологічні характеристики суб'єкта, що відображаються у професійній діяльності, підвищують ефективність розв'язання професійних завдань, сприяють особистісно-професійному зростанню й удосконаленню особистості у процесі здійснення діяльності. На формування професійних якостей можуть впливати мотиви вибору професії, сформованість комунікативних умінь, здатність успішно адаптуватись у різних навчальних, робочих ситуаціях, вільне володіння рідною мовою та чимало інших чинників.

Так, В.Шадриков під професійно важливими якостями розуміє індивідуальні якості суб'єкта діяльності, які впливають на ефективність діяльності та успішність оволодіння нею [10].

У роботах В.Бодрова, В.Дружиніна, В.Марищука знаходимо думку про гетерохронність змін та нерівномірність фаз розвитку професійно важливих якостей, про зміну домінуючих якостей у процесі освоєння професії, про структурування окремих професійно важливих якостей в їх сукупності в міру професіоналізації тощо.

Визначаючи професійно важливі якості психолога, Л.Долинська зазначає, що значущими для успішної психологічної діяльності якостями називаються індивідуальні характеристики і властивості, які можна об'єднати в три блоки: 1) інтелектуальні (допитливість, рефлексивність, логічність і практичність розуму, критичність і нестандартність мислення та ін.); 2) комунікативні (емпатія, комунікабельність, соціабельність, такт, дипломатичність, незалежність, гуманістична спрямованість та ін.); 3) емоційні (потреба в соціальних контактах, емоційна стабільність, дружелюбність, висока самооцінка і адекватний рівень домагань, уміння управляти собою тощо) [6].

О.Сидоренко і Н.Хряцова виділяють такі якості практичного психолога: психологічна спостережливість, психологічне мислення, самоконтроль, уміння слухати, емпатія, креативність [11].

М.Амінов і М.Молоканов виявили, що для успішної професійної діяльності практичного психолога найважливішими якостями особистості є: загальний інтелект і стресостійкість, підтримуючий стиль спілкування. За їх даними, психолог має вміння підтримувати контакт, бути емпатійним, енергійним і самодостатнім [2].

І.Юсупов виділяє найважливішими в особистості психолога емпатію, емоційну стійкість, альтруїзм, високий соціальний інтелект, здатність до ефективного реагування та прогнозування міжособистісних стосунків. Також він вибудовує пріоритетний ряд професійно необхідних якостей наступним чином: емпатія – афективна, когнітивна, предикативна; соціальна сенситивність – спостережлива, номотетична, ідеографічна; емоційна стійкість; альтруїзм; незалежність; комунікативність, самоконтроль, професійні знання.

На підставі низки досліджень із використанням психограм психолога-практика та визначення професійно важливих якостей успішного фахівця С.Симоненко та С.Трейгер дійшли висновку, що по значущості перше місце займають комунікативні та емпатійні особистісні якості фахівця-психолога.

Н.Чепелева вказує на такі професійно важливі якості психолога як емпатійність, сенситивність, уміння слухати клієнта та інтерпретувати зміст його висловлювань, встановлювати контакт [9].

Таким чином, значна кількість авторів з помірному спектру якостей виокремлюють емпатію як важливу професійну якість психолога, що допомагає ефективно здійснювати професійні функції.

Інтерес до проблеми емпатії зустрічаємо у працях Р.Бернса, В.Бойка, Т.Гаврилової, Т.Василишиної, В.Кротенка, О.Орищенко, К.Роджерса, О.Саннікової, Т.Федотюка, І.Юсупова та ін.

У психологічній літературі поняття «емпатія» отримало розповсюдження на початку 50-х років ХХ сторіччя. У більш ранніх роботах дослідники частіше користувались поняттям «симпатія», вживаючи його у широкому сенсі: як розуміння, чуйність, емоційна співпричетність. У радянській психології термін «емпатія» з'явився тільки на початку 70-х років ХХ сторіччя і пов'язується з дослідженнями Т.Гаврилової.

М.Обозов зауважив, що емпатія виступає емоційно-позитивною установкою на об'єкт. При взаємній симпатії емоційно-позитивні установки створюють цілісний внутрішньо-груповий (внутрішньо-парний) стан задоволення взаємодією (безпосередньою або опосередкованою) [5].

Емпатія, за С.Головіним, – це «осагання емоційного стану, проникнення-вчуття в переживання іншої людини. Здатність індивіда до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншого індивіда в ході спілкування з ним. Розуміння іншої людини шляхом емоційного «вчуття» в її переживання». Автор поділяє емпатію на: емоційну, засновану на механізмах проєкції та наслідування моторних та афективних реакцій іншого; когнітивну, що базується на інтелектуальних процесах – порівнянні, аналогії тощо; предикативну, що проявляється як здатність передбачати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях [8, 784-785].

Емпатія передбачає можливість зрозуміти почуття співрозмовника, жити його почуттями, співпереживати йому. Ця здатність найбільш «невловима» для аналізу, але очевидна для всіх людей, що спілкуються. Здатність до емпатії розвивається в людей, які самі достатньо пережили і багато відчули.

Найтипівішими формами емпатії є співпереживання і співчуття. Співпереживання передбачає переживання індивідом тих самих почуттів, які відчуває інший, але це переживання звернене на себе. Індивід переживає або те, що може статися з ним у майбутньому, або те, що вже пережив у минулому. Співчуття – це переживання негараздів іншого безвідносно до власного стану [8, 785].

А.Адлер розглядає емпатію як одну з креативних функцій особистості: «Емпатія починається, коли одна людина розмовляє з іншою. Неможливо зрозуміти когось іншого, якщо неможливо при цьому ідентифікуватись з ним». [1, 79].

Механізм емпатії в певних рисах подібний до механізму ідентифікації: вміння поставити себе на місце іншого, поглянути на речі його очима. Проте, «поглянути на речі чиймись очима» не обов'язково означає ототожнити себе з цією людиною. Якщо людина ототожнює себе з іншою особою, це означає, що вона буде свою поведінку так, як буде її ця особа. Коли ж людина виявляє до неї емпатію, вона просто бере до уваги лінію її поведінки, але свою власну поведінку може будувати зовсім інакше. В обох випадках враховується поведінка іншої людини, але результат спільних дій буде різним: одна справа зрозуміти партнера по спілкуванню, ставши на його позицію, діючи відповідно до неї; інша – зрозуміти його, врахувати його точку зору, навіть співчувати йому, але діяти по-своєму.

На думку О.Бодальова, як феномен особистісного контакту емпатія безпосередньо регулює взаємовідносини людей і визначає моральні якості людини. В процесі емпатійної взаємодії формується система цінностей, яка в подальшому визначає поведінку особистості стосовно інших людей [3].

Вираженість емпатії і її форма (співчуття, співпереживання) залежать як від природних особливостей особистості, наприклад, темпераменту, загальної чутливості, так і від умов виховання, життєдіяльності людини, її емоційного досвіду. Емпатія виникає і формується у взаємодії, спілкуванні. В основі цього процесу лежить механізм усвідомленої чи неусвідомленої ідентифікації.

С.Максименко визначає емпатію як індивідуально-психологічну властивість, що характеризує здатність людини до співпереживання й співчуття, та як важливий компонент у спілкуванні, який сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, робить поведінку соціально обумовленою [7].

Окремі автори розглядають емпатію як основний принцип інтимно-особистісного рівня спілкування, що характеризується особливою психологічною близькістю, проникненням до внутрішнього світу іншої людини. Цей принцип є основою сімейних відносин: у колі родини закладається й розвивається емпатійність особистості [4].

У певних дослідженнях відзначається, що з розвитком індивідуальності людини відбувається поступовий процес становлення емпатійності. Це довгий процес переходу від нижчих, інстинктивних форм емпатійного реагування до вищих, моральних форм. У своїх розвинутих формах емпатія стає психологічним механізмом розуміння особистості іншої людини і в цьому сенсі стає підґрунтям формування певної програми взаємодії з іншим. Саме емпатія дозволяє вивести процес розвитку індивідуальності людини на рівень, який відповідає психологічним закономірностям суб'єкт-суб'єктної взаємодії людей, де передбачаються рівні психологічні позиції учасників, активність обох сторін (при якій кожна не тільки відчуває вплив, але й сама в рівній мірі впливає на іншого), взаємне проникнення до світу почуттів та переживань один одного, прагнення до співчуття та активна взаємна гуманістична спрямованість.

Беззаперечно значення має емпатія у професійній діяльності психолога, адже не випадково в професійних психологічних колах її часто називають основним інструментом роботи психолога. Успішна діяльність фахівця-психолога не є ефективною при відсутності або зниженні у нього рівня емпатії. В даному випадку ми говоримо про вміння психолога наблизитися до внутрішнього світу іншої людини у відповідності з її емоційним станом, що є неможливим без досить виражених емпатичних здібностей.

Емпатичні прояви можна вважати основними в процесі встановлення довірчого контакту з іншою людиною, а тим більше для проведення психологічних консультацій, психотерапевтичної та психокорекційної роботи.

Особливо актуальна ця проблема в професійному становленні студентів-психологів, так як саме в цей період продовжує розвиватися емпатійне ставлення до інших, і мотивується професійне самовизначення. Для майбутнього психолога емпатія є провідною професійно важливою якістю, оскільки в процесі її розвитку студенти-психологи набувають такі особистісні якості як співчуття, співпереживання, емоційну чуйність, розуміння психологічних станів інших людей, потребу спілкуватись і допомагати іншим людям.

Емпатія тісно пов'язана з альтруїстичними мотивами, мотивами емпатійної поведінки і комунікативними особливостями особистості. Відповідно, студенти, які пройшли спеціальну підготовку з розвитку емпатії, значно краще вирішують професійні психологічні задачі. А це одна з необхідних умов професійного самовизначення особистості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі теоретичного дослідження виявлено багатогранність і глибинність розуміння емпатії в історії філософсько-психологічної науки. Емпатія постає як утворення особистості, що визначає формування установок, мотивів, спрямованості поведінки людини у взаємовідносинах з іншими людьми і в професійній діяльності. Емпатія формується в ранньому дитячому віці у взаєминах зі значимими дорослими і розвивається в результаті різноспрямованого впливу життєвого досвіду.

Як професійно важлива якість психолога емпатія посідає важливе місце в процесі професійно-особистісної підготовки студентів психологічних спеціальностей. Вона сприяє розвитку міжособистісних відносин і стабілізує їх, виступає підґрунтям для формування співчуття, співпереживання, емоційної чуйності, що дозволяє надавати необхідну підтримку клієнтам, краще розуміти їх психологічні стани.

Перспективним вважаємо вивчення проблеми вдосконалення розвитку емпатійних здібностей майбутніх психологів конкретними практичними формами й методами.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г. С. Практическая психология / Г. С. Абрамова. – Етеринбург : «Деловая книга», 1998. – 368 с.
2. Аминов Н. А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М. В. Молоканов // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13, № 5. – С. 104–110.
3. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2002. – 320 с.
4. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве : Норма и отклонения / Г.М. Бреслав. – М. : Педагогика, 1990. – 186 с.
5. Василишина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування : дис канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. В. Василишина. – К., 2000. – 230 с.
6. Долинська Л. В. Забезпечення сучасних потреб освіти шляхом підготовки вчителя-психолога / Л. В. Долинська // Українська еліта та її роль у державотворенні : Наукові записки Мін. освіти і науки України; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 25–29.
7. Емпатійний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К. : Мікрос-СВС, 2003. – 182 с.
8. Словарь практического психолога / [Сост. С.Ю. Головин]. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
9. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка психолога-практика / Н. В. Чепелева // Персонал. – 2000. – № 5 (59): Приложение. – № 10 (15). – С. 17–19.
10. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : [учеб. пособие] / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 1998. – 320 с.
11. Шнейдер Л. Б. Пособие по психологическому консультированию: [учеб. пособие] / Л. Б. Шнейдер. – М. : Ось-89, 2003. – 272 с.

References

1. Abramova G. S. Prakticheskaja psihologija / G. S. Abramova. – Eterinburg : «Delovaja kniga», 1998. – 368 s.
2. Aminov N. A. O komponentah special'nyh sposobnostej budushhjih shkol'nyh psihologov / N. A. Aminov, M.V. Molokanov // Psihologicheskij zhurnal. – 1992. – T. 13, №5. – 104–110 s.
3. Bodalev A. A. Psihologija obshhenija / A. A. Bodalev. – M. : Izdatel'stvo Moskovskogo psihologo-social'nogo instituta; Voronezh: Izdatel'stvo NPO «MODEK», 2002. – 320 s.
4. Breslav G. M. Jemocional'nye osobennosti formirovaniya lichnosti v detstve : Norma i otklonenija / G.M. Breslav. – M. : Pedagogika, 1990. – 186 s.
5. Vasy'ly'shy'na T. V. Empatiya yak faktor efekty'vnosti pedagogichnogo spilkuvannya : dy's kand. psy'xol. nauk : 19.00.07 / T. V. Vasy'ly'shy'na. – K., 2000. – 230 s.
6. Doly'ns'ka L. V. Zabezpechennya suchasny'x potreb osvity' shlyaxom pidgotovky' vchy'telya-psy'xologa / L.V. Doly'ns'ka // Ukrayins'ka elita ta yiyi rol' u derzhavotvorenni : Naukovi zapy'sky' Min. osvity' i nauky' Ukrayiny'; Insty'tut psy'xologiyi im. G.S. Kostyuka APN Ukrayiny' . – K., 2000. – Vy'p. 1. – S. 25–29.
7. Empatijny'j rozvy'tok dy'ty'ny' / Uporyad.: S. Maksy'menko, K. Maksy'menko, O. Glavny'k. – K. : Mikros-SVS, 2003. – 182 s.
8. Slovar' prakticheskogo psihologa / [Sost. S.Ju. Golovin]. – Minsk : Harvest, 1998. – 800 s.
9. Chepeleva N. V. Osoby'stisna pidgotovka psy'xologa-prakty'ka / N. V. Chepeleva // Personal. – 2000. – №5 (59): Pry'lozheny'e. – №10 (15). – 17–19 s.
10. Shadrikov V. D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka : [ucheb. posobie] / V. D. Shadrikov. – M. : Logos, 1998. – 320 s.
11. Shnejder L. B. Posobie po psihologicheskomu konsul'tirovaniju: [ucheb. posobie] / L. B. Shnejder. – M. : Os'-89, 2003. – 272 s.

Резюме. В статье анализируются подходы к изучению феномена эмпатии, раскрывается место эмпатии среди профессионально важных качеств психологов, обосновывается важность развития эмпатии в процессе профессионально-личностного становления будущих специалистов в области психологии.

Ключевые слова: эмпатия, профессионально важные качества, будущие психологи.

Summary. This article analyzes the approaches to the study of the phenomenon of empathy, empathy revealed place among the important qualities of professional psychologists is justified by the importance of empathy in the professional and personal development of future professionals in the field of psychology.

Key words: empathy, professionally important qualities, future psychologists.